



Çatışma Alanlarında Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümü ve Dijital Çağda Savaş Gazeteciliği

Transformation of Journalistic Practices in Conflict Areas and War Journalism in the Digital Age

Mehmet IŞIK¹ 

[Araştırma Makalesi](#)

¹ Doç.Dr. – Artuklu
Üniversitesi Güzel Sanatlar
Fakültesi



ORCID: [0000-0002-1682-2610](https://orcid.org/0000-0002-1682-2610)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet IŞIK

E-posta/E-mail:

mehmet.isik35@yahoo.com

Geliş tarihi/Received:

01 Mart 2020

Revizyon talebi/Revision Requested:

25 Mart 2020

Son revizyon /Last revision:

28 Mart 2020

Kabul tarihi/Accepted:

01 Nisan 2020

Atıf/Citation:

Işık, Mehmet. “Çatışma Alanlarında Gazetecilik Pratiklerinin Dönüşümü ve Dijital Çağda Savaş Gazeteciliği”. *Turkish Journal of War Studies* 1, no. 1 (2020): 35-52.

Özet

Savaşların yıkıcılığı ve insan hayatına etkileri, tarih boyunca savaşlar hakkında bilgi sahibi olmak isteyen bir kitlenin var olmasını sağlamıştır. Savaşa yönelik bu ilk elden bilgi sahibi olma isteği, ilk çağlarda Herodot, Thucydides, Xenophon gibi yazarları savaşlara ilişkin deneyim ve duyularını kaleme almaya yöneltirken, Ortaçağ'da haber mektuplarının, modern gazeteciliğin doğuşundan itibaren de savaş muhabirliğinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Kırım Savaşı'ndan itibaren kurumsallaşmaya başlayan savaş gazeteciliği pratikleri, iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişime uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu çalışmada tarihsel gelişim süreci içerisinde çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin dönüşümü incelenmiş ve yeni iletişim teknolojilerinin bu pratiklere etkileri ortaya konulmuştur. Yapılan analizler sonucunda savaş pratiklerinde ve yöntemlerinde devrim niteliğinde değişimler yaşanmasına karşın çatışma alanlarında gazetecilik faaliyetlerinin hala Kırım Savaşı'ndakine benzer şekilde sürdürülmeye çalışıldığı bunun da önemli sorunlara sebep olduğu belirlenmiştir. Kırım Savaşı'na benzer sansür modelleri ya da iliştilmiş gazetecilik modelinin sürdürülmeye çalışılan hali güncelliğini yitirmiştir. Hem savaş hem de medya araçları gelişmiş ve dönüşmüştür ve dönüşüm hız kesmeden devam etmektedir. Dolayısıyla savaş ve iletişim alanındaki değişim ve dönüşüme uyumlu yeni modellerin geliştirilmesi acil bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: savaş, medya, savaş gazeteciliği, yurttaş gazeteciliği, yeni medya

Abstract

The destructiveness of wars and their effects on human life have provided an audience that desires to have information about wars throughout history. While this desire to have first-hand knowledge of war directed the writers such as Herodot, Thucydides, Xenophon in the early ages to write their experiences and feelings about the wars, it has laid the ground for the development of war correspondence since the birth of modern journalism in the Middle Ages. The practices of war journalism, which have started to institutionalize since the Crimean War, have difficulty in adapting to the dizzying development in communication technologies. In this study, the transformation of journalistic practices in conflict areas during the historical development process is examined and the effects of new communication technologies on these practices are revealed. As a result of the analysis, although revolutionary changes were experienced in war practices and methods, it was determined that journalism activities in conflict areas are still being continued in a similar way to that of the Crimean War, which also caused important problems. Censorship models similar to the Crimean War, or the version of the embedded journalism model which have been tried to maintain have become outdated. Both war and media tools have evolved and transformed, and the transformation continues unabated. Therefore, the development of new models compatible with the change and transformation in the field of war and communication has become an urgent need.

Key Words: war, media, war correspondence, citizen journalism, new media

GİRİŞ

Savaş, insanlık tarihinin en eski ve önemli olgularından birisidir. İnsanlar toplu yaşama geçtikleri yıllardan bu yana birbirleri üzerinde üstünlük kurmak için savaşmaktadır. Savaşlar sonunda galip tarafın da mağlup tarafından da hayatı kökten değişir. Bu nedenle çatışma alanlarında yaşananlara ilişkin bilgilerin kaydı, tarih boyunca büyük önem taşıyan bir etkinlik olmuştur. Pers Savaşları (M.Ö. 499- M.Ö. 449) sırasında yaşananları anlatan “tarihin babası” Herodot’un (M.Ö. 494-425) aynı zamanda ilk gazeteci olarak kabul edilmesi,¹ savaş ve gazetecilik ilişkilerinin çok uzun bir geçmişe sahip olduğunu gösterir. Herodot’unkilere benzer şekilde Thucydides’in (M.Ö. 460-400) Peloponnes Savaşları’na ilişkin anlatıları da, savaş gazeteciliğinin ilk örnekleri arasında gösterilmektedir.²

Etkileri nedeniyle savaş, insanlık tarihinin ilk yıllarından itibaren birey, toplum ve devlet hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla hem yöneticiler hem de halk çatışma alanlarında yaşananlardan en kısa zamanda haberdar olarak hem meraklarını gidermek hem de aldıkları bilgiler doğrultusunda savaşın olumsuz etkilerinden korunmak için tedbirler geliştirmek için çabalar. Bu nedenle savaşa ilişkin anlatılar her zaman ilgi çeker, bu ilgi kitle medyasının ortaya çıkması ile birlikte daha da artar.³

Gazeteler üzerindeki “malî” denetimin 1830 sonrasında gevşetilmesi ve vergilerin düşürülmesi, ucuz bir basının ortaya çıkışı için kapı aralar. *New York Sun* (1833), *New York Herald* (1835), *New York Tribune* (1841) ve *New York Times* (1851) gibi metelik basının⁴ öncüleri, çok ucuz fiyatlarıyla bütün vatandaşlar için bilgiye eşit erişim sağladıklarını ve gazeteyi bireysel olarak edinip okuma imkânı tanımlarıyla gazeteciliği tümüyle farklılaştırdıklarını ilan ederler.⁵ Gazetelerin ucuzlaması ve okuyucu sayısının hızla artması, medyanın güç kazanmasını ve bu gücün farkına varan yöneticilerin habercilik alanını denetlemek üzere tedbirler geliştirmesini, yani sansürü beraberinde getirir. Liberal teoriler medyaya öylesine büyük bir önem atfederler ki onu; yasama, yürütme, yargı karşısında halkın temel hak ve özgürlüklerini koruyan, bu haklara bir saldırı olduğunda halkı bilgilendirerek harekete geçiren “dördüncü güç” olarak kabul ederler.⁶

Medyanın propaganda gücünün ve kamuoyunu etkileme potansiyelinin farkına varan modern çağların yöneticileri, özellikle savaş dönemlerinde gazetecileri farklı yollarla etki altına almaya ve yönlendirmeye çalışırlar. Bu çabalar, modern savaş gazeteciliğinin ortaya çıkmasını sağlar.⁷ Bu çalışmada amaç, modern kitle medyasının ortaya çıkışı sonrasında çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinde yaşanan gelişmelerin ve dijital çağda savaş gazeteciliği alanındaki dönüşümün ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede tarihsel gelişim süreci içerisinde savaş gazeteciliğinin gelişimi incelenecek ve dijital çağda savaş gazeteciliğinin nasıl dönüştüğü ortaya konularak gelecekle ilgili kestirimlerde bulunulacaktır.

¹ Richard Carrington, *The Mediterranean: Cradle of Western Culture* (New York: Viking Press, 1971), 282.

² Jackie Harrison, *News* (New York: Routledge, 2006), 17.

³ Mehmet Işık ve Emrah Özdemir, “Çatışma Alanlarında Gazetecilik: Afganistan ve Irak Örnekleri”, içinde *The 2nd International Critical Studies Tam Metin Bildiriler Kitabı*, ed. Bedriye Tunçsiper, (İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019), 853.

⁴ Metelik basın, 1830’lardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde seri olarak üretilen ucuz, tabloid tarzı gazeteleri nitelemek için kullanılan bir deyimdir.

⁵ Oğuzhan Taş, “Gazeteciliğin Doğuşu: Eleştirel Bir Tarihyazımına Doğru”, *Mülkiye Dergisi* 34, 269, (2010): 55.

⁶ Işık ve Özdemir, agm, 853.

⁷ Agm, 853.

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇERİSİNDE SAVAŞ GAZETECİLİĞİ

Savaş Gazeteciliğinin İlk Yılları

Daha önce de belirtildiği gibi savaş gazeteciliğinin tarihi, ilk tarihçi olduğu gibi ilk gazeteci de kabul edilen Herodot'a kadar uzanır. Herodot kendi adıyla anılan tarih kitabında Pers Savaşlarına ilişkin birçok bilgi verir. Aslında kendisi Pers Savaşları'na katılmaz; ancak bu savaşlara ilişkin bilgileri Atina ve Thurioi'nin (Güney İtalya) sokaklarında gayretli bir gazete muhabiri gibi çalışarak ve bilgi alabileceğini düşündüğü herkesi arayarak bir gazeteci gibi kayda geçirir.⁸

Herodot ile çağdaş sayabileceğimiz Thucydides ise kendisinin de bizzat general olarak katıldığı Peloponnes Savaşlarına ilişkin bilgiler aktarır. David Berry gazetecilik pratiğinin kökenlerini Thucydides'in *Peloponnes Savaşı Tarihi* (The History of the Peloponnesian War) kitabındaki yazılarına kadar takip edebileceğimizi belirtir.⁹ Keith Windschuttle da benzer şekilde gazetecilik pratiklerini anlamak için normalde haber yazarı olmaktan ziyade tarihçi olmakla ilişkili olan Thucydides'in katkısını araştırmamız gerektiğini savunur. Ona göre gazeteciliğin kökenleri ile tarihin kökenleri tamamen aynı yerde yatmaktadır ve *Peloponnes Savaşı Tarihi*, gazetecilik alanı için ölümsüz bir kaynaktır. Bu nedenle ilk gerçek tarihçi Atinalı Thucydides'in aynı zamanda ilk gazeteci ve savaş muhabiri olarak kabul edilmesi gerekir. Nitekim Thucydides'in yazdıkları ilk elden gözlemlere dayanır ve onun yaptığı hiç şüphesiz gazeteciliktir.¹⁰ Thucydides açıkça gerçeği arar ve adil, doğru ve dengeli raporlar yazmak için elinden geleni yapar.

Alexander¹¹ ve Schwiebert'e¹² göre ilk savaş muhabiri Xenophon'dur. Thucydides hayranı olan Xenophon (M.Ö 431-354), kendini tarihçi olarak görür ve Thucydides'in bitmemiş olduğunu düşündüğü tarihini tamamlama işini üstlenir.¹³ Xenophon'un asıl başarısı Pers Prensi Cyrus'un hükümdar abisi II. Artakserkes'e karşı yürüttüğü savaşa ilişkin gözlemlerini oldukça dolaysız ve zengin ayrıntılarla kayda geçirmesidir. Pers Prensi Cyrus'un Yunanlılardan kurduğu orduya katılan ve onunla seyahat eden Xenophon, onun fetihlerini hiçbir modern gazetecinin ummadığı ölçüde dengeli bir şekilde kaleme alır. Bir savaşın, birkaç kelimeyle grafiksel bir tanımını yapma yeteneğine sahip olan Xenophon'un anlatısı, halen bir macera romanı gibi kolayca okunmaktadır. Yazılarının her satırında eylem ve yaşam vardır.¹⁴ Cyrus'un ölümü ile sefere katılan Yunanlı paralı askerlerin geri dönüşünü anlatan *Anabasis: On binlerin Dönüşü* başlıklı eseri, Büyük İskender'e Anadolu seferinde ilham kaynağı olur.

Xenophon'u, ilerleyen dönemlerde M.S birinci yüzyılda kendi seferlerini ilk elden raporlaştıran Julius Sezar'ın *Galya Seferi Üzerine Notlar*'ı,¹⁵ Ortaçağ'da Fransız şövalyesi Jean de Waurin'in Agincourt Savaşı'na (1415) ve İngiliz George Gascoigne'nin Antwerp'in yağmasına (1576) ilişkin anlatıları izler. Ancak savaş muhabirlerine doğru geçiş doğal olarak on yedinci yüzyılda gazetelerin doğmasıyla gerçekleşir. İç savaşlar ve uluslararası savaşlar bu dönemde çoğalır ve savaşa

⁸ H. Kenneth Waters, *Herodotus the Historian: His Problems, Methods and Originality*, (New York: Routledge, 2014), 82.

⁹ David Berry, *Journalism, Ethics and Society* (Farnham: Ashgate, 2008), 37.

¹⁰ Keith Windschuttle, "Journalism and the Western Tradition". *Australian Journalism Review* 21, no.1 (1999): 52-54.

¹¹ Thomas Methew Alexander, "General Introduction", *Herodotus: The History of Herodotus-I* (New York: The Tandy-Thomas Company, 1909), viii.

¹² Ernest George Schwiebert, *Trout: Vol. 1* (New York: E.P Dutton, 1978), 13.

¹³ Rosalie F. Baker and Charles F. Baker, *Ancient Greeks: Creating The Classical Tradition*, (Oxford: Oxford University Press, 1997), 153.

¹⁴ Alexander, agm, viii.

¹⁵ Harold. Evans, *War Stories: Reporting in the time of Conflict from the Crimea to Iraq*. (Bunker Hill Publishing Inc., 2003), 17.

ilişkin bilgiler inandırıcı, ancak partizan ve yerel olma eğiliminde olan cephe görevlileri tarafından verilmeye başlanır. Napolyon Bonapart gibi savaş stratejisine uygun davranan figürler bile kamuoyu için bültenler üretir. Fotolitografi gibi teknolojik gelişmeler, 19. yüzyılda gazetelerin kitlesel tirajını mümkün kılar ve gerçek savaş muhabirliğinin ortaya çıkmasını sağlar.¹⁶

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında gazeteciler, nadiren saha muhabirleri olarak hareket eder, bunun yerine askerden gelen mektupları, dedikoduyu ve diğer gazeteleri bilgi toplama aracı olarak kullanırlar. Avrupa’da modern anlamda savaş gazeteciliği ilk olarak Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları (1789-1815) sırasında; İngiliz gazetelerinin, çoğalan abone sayıları karşısında kıtadan haber alma hızlarını arttırmaya çalıştığı bir dönemde ortaya çıkar.¹⁷

Modern anlamda ilk savaş muhabirinin kim olduğu tartışmalı bir konudur, ancak birkaç isim ile sınırlıdır: Londra *Oracle*’dan John Bell, *Morning Post*’dan Charles Lewis Gunei, *The Times*’dan Henry Crabbe Robinson ve William Howard Russell isimleri ilk savaş muhabiri olarak anılanlardan bazılarıdır.¹⁸ Bunlardan ilki *The Oracle* gazetesinin sahibi John Bell’dir (1745-1831). Gazetesinde 5 Ocak 1792’de yayınladığı bir haberde askerlere hakaret ettiği gerekçesiyle yargılanan Bell, Temmuz 1792’de suçlu bulunur ve nerede ise bütün servetini kaybederek, Mayıs 1793’te iflasını açıklar. Elinde kalan tek malvarlığı, yeğeni James Bell tarafından yönetiliyor görünen, gazetesi *The Oracle*’ın tirajını arttırmaya karar verir. Bunun için 1793 yılında başlayan İngiliz-Fransız savaşını bir fırsat olarak görür ve bu savaşa ilişkin haberleri, olay yerinden vermenin tirajı arttıracığını öngörür. Fransız ordusu saflarına katılarak gelişmeler hakkında yazmaya başlar. Mayıs 1794’te York Dükü komutasındaki ordunun ele geçirmesinin ardından Flanders’da, gazetesi *The Oracle*’ın savaş muhabiri olarak bulunur ve Courtrai’den Tournai’ye askerlerle birlikte yürür. Yaptığı haberler nedeniyle rakip gazeteler tarafından radikal bir Fransız hayranı olmakla suçlanır.¹⁹ Kendisinin savaş hakkındaki ilk elden haberleri gazetesi *The Oracle*’ın tirajının hızla artmasını sağlar.

Bir savaş bölgesinden görgü tanığı olarak savaş rapor eden ilk kişi, Charles Lewis Gruneison (1806-79) olur. Gruneison Londra merkezli *Morning Post* (Sabah Postası) gazetesi için İspanya İç Savaşı’nı (*Carlist War*, 1833-1840) izler.²⁰ Gazetenin dış haberler departmanını yöneten Gruneison, Mart 1837’de Carlist orduyla ilgili haberler yapmak üzere İspanya’ya gönderilir. Monarşi yanlısı Don Carlos’un (kralın kardeşidir ve tahta hak iddia etmektedir) genel merkezine bağlı olarak çalışan Gruneison, çeşitli küçük eylemler bildirir ve 24 Ağustos’ta Carlistlerin *Villar de los Navarros* zaferine tanıklık eder. Gruneison, haberlerini savaşın fiili sahnesinden yazan ilk muhabirdir ve tarafsız konumu nedeniyle, Carlistler tarafından esir alınan birçok Cristino mahkûmunun hayatını kurtarır.²¹

Bazı kaynaklarda savaş haberlerini yayınlamak için görevlendirilen ilk gazeteci, günlük yazarı ve avukat Henry Crabb Robinson (1775-1867) kabul edilir. Robinson, 1807 yılında Napolyon’un Kıta ordusu hakkında yazmak üzere *The Times* gazetesi tarafından işe alınır. Haber yazılarında Freidland Savaşı’nı, diğer askeri eylemleri anlatsa da, savaşa hiç tanık olmaz. Bunun yerine otellerden

¹⁶ Jennifer Speake, ed., *Literature of Travel and Exploration: R to Z* (New York: Routledge, 2003), 1267.

¹⁷ Michael Sweeney, “War Correspondents”, içinde *Encyclopedia of Journalism*, ed. Christopher H. Sterling, (California: Sage Publications, 2009), 1441.

¹⁸ Speake, *age*, 1267.

¹⁹ Kalman A Burnim and Philip H. Highfill, *John Bell: Patron of British Theatrical Portraiture: A Catalog of the Theatrical Portraits in His Editions of Bell’s Shakespeare and Bell’s British Theatre* (Illinois: Southern Illinois University Press, 1998), 7-8.

²⁰ Sweeney, *agm*, 1441.

²¹ Brian Best, *Fighting for the News: The Adventures of the First War Correspondents from Bonaparte to the Boers* (Yorkshire: Frontline Books, 2016).

ve Almanca gazetelerden bilgi toplar.²² 1808-1809 döneminde ilk yıllarını yine *The Times* adına izlediği Yarımada Savaşı sırasında yazdığı haberler ise temel olarak İspanya'daki yerel kaynaklardan topladığı istihbarata dayanır. İlk elden tecrübelerine dayanmaması nedeniyle yazdığı haberler fazla ilgi görmez ve yaptığı savaş haberciliği, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, William Howard Russell gibi savaş muhabirlerinin uyguladığı görgü tanıklığına dayalı savaş haberciliği pratiklerinden ayrılır.²³

İlk savaş muhabiri olarak gösterilen bir diğer önemli isim ise William Howard Russell'dır.²⁴ Kırım Savaşı sırasında geliştirdiği habercilik pratikleri, modern anlamıyla savaş gazeteciliğinin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu isme bir sonraki alt başlıkta değinilecektir.

Kırım Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

Savaş muhabiri terimi, 1843'e kadar kullanılmamışken, bu tarihte, Oxford İngilizce Sözlük tarafından bir gazetenin, savaşa ilişkin ilk elden haberler göndermek için görevlendirdiği bir gazeteci şeklinde tanımlanmaya başlar. Bu tanım savaş muhabirinin savaşa tanık olma eylemiyle tanımlandığına dair daha geniş anlayışın ortaya çıktığına işaret eder.²⁵ Bu anlamıyla ilk profesyonel savaş gazeteciliği faaliyetlerinin ortaya çıkışı Kırım Savaşı ile gerçekleşir.²⁶

Savaş gazeteciliğinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan ilk önemli teknolojik gelişme elektrikli telgrafın bulunmasıdır. Telekomünikasyon devriminin temelini oluşturan telgrafın tarihi, 1790'larda Claude Chappe'nin herhangi bir mesajı, bir atın dörtlü gidebileceğinden daha hızlı bir şekilde, herhangi bir yöne gönderebilecek bir sistem kurmak için yaptığı çalışmalarına uzanır. İnatçı bir bilim insanı olan Chappe, 1790 yılından itibaren birçok uzak mesafeden iletişim yöntemi dener ve en sonunda telgrafın atası sayılan "T" aletini geliştirir. 1793 yılında bir deneme hattı inşa etmek için ödenek alır ve Ağustos 1794'te ilk optik telgraf hattı, Lille hattını, işletmeye başlar. Optik telgraf ağları askeri amaçlarla da kullanılmasının etkisiyle özellikle Napolyon döneminde hızla genişler. Hatta Mısır hıdivi Mehmet Ali Paşa bile Mısır'da Kahire ile İskenderiye'yi birbirine bağlayan bir telgraf hattı kurdurur. 1830'larda bilim insanları elektriğin mesaj iletiminde kullanılabileceğini gösterir ve optik telgrafa göre çok daha büyük kapasiteye sahip olan elektrikli telgrafi geliştirirler.²⁷

Telgraf ağları o kadar hızlı genişler ki yaşanan genişlemenin boyutlarını takip etmek neredeyse imkânsızdır.²⁸ Elektrikli telgraf kapasite ve esneklik bakımından bir kuantum sıçramasına ve optik öncüsüne kıyasla maliyetlerin hızla azalmasına neden olur. Demiryolları, borsacılar, kapitalistler, gazeteler ve nihayet halkın geneli için gerçek zamanlı bilgi edinmenin kapısını açar.²⁹

²² Sweeney, *age*, 1441.

²³ Neil Ramsey, "The Grievable Life of the War-Correspondent: The Experience of War in Henry Crabb Robinson's Letters to The Times, 1808–1809", içinde *Emotions and War: Medieval to Romantic Literature*, ed. Stephanie Downes, Andrew Lynch, and Katrina O'Loughlin, (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 235.

²⁴ Rupert Furneaux, *The First War Correspondent: William Howard Russell of the Times*, (London: Cassell and Company Ltd., 1944); Greg McLaughlin, *The War Correspondent*, (Sterling: Pluto Press 2002), 6; Evans, *age*, 17.

²⁵ Ramsey, *age*, 236.

²⁶ Harold E. Raugh, *The Victorians at War 1815-1914: An Encyclopedia of British Military History*. (California: Abc-Clio, 2004), xiv

²⁷ Daniel R. Headrick, *When Information Came of Age: Technologies of Knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850*. (New York: Oxford University Press, 2000), 200-203.

²⁸ Tom Standage, *The Victorian Internet: The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-line Pioneers*, (New York: Bloomsbury, 2014), 199.

²⁹ Headrick, *age*, 206.

1850'lerin başlarında telegram diye adlandırılan mesaj alışverişi kısa zamanda dünyanın her yerinden birçok insanın günlük yaşamının bir parçası haline gelir.³⁰

Telgrafın haberleşmeye getirdiği hız gazetecilik pratiklerinde de bir dönüşüme sebep olur ve profesyonel savaş gazeteciliğinin ortaya çıkışının zeminini hazırlar. Daha önce de belirtildiği gibi profesyonel anlamda savaş gazeteciliğinin ortaya çıkışı Kırım Savaşı ile gerçekleşir. 1850'li yıllarda telgraf ağlarının savaşın yaşandığı Sivastopol yakınlarına kadar uzanması, gazetecilerin raporlarını askeri otoriteleri atlayarak doğrudan gazetelerine gönderebilmesine olanak sağlar. Gazeteler, tarihte ilk kez askerlerinin neler yaptıklarını ve yaşadıklarını, bir gecede bunları önemseyen okuyular ve bilinçli bir orta sınıfın kahvaltılık masasına taşır. Üstelik 1855'te gazete vergisinin kaldırılmasıyla gazete okurluğunun daha da teşvik edilmesi sonucunda, okuyular sayısı ve gazete tirajları hızla artar. Londra merkezli *Times* gazetesinin Napolyon Savaşları sırasındaki günlük tirajı yaklaşık 5.000 iken, Kırım Savaşı sırasında bu rakam 40.000'in üstüne yükselir.³¹

Daha önce de belirtildiği gibi modern anlamıyla ilk savaş muhabiri, Kırım Savaşı'nı *The Times* için izleyen William Howard Russell'dir.³² "Modern savaş gazeteciliğinin babası" olarak bilinen Russell, sonraki yirmi yıl içinde on dokuzuncu yüzyılın önde gelen savaş muhabiri olur. Başlangıçta siyasi işlerle ilgili haberler yapmakla görevlidir. İlk kez savaş takibi ile görevlendirilmesi, 1850 yılında Danimarka ile Kuzey Almanya arasında Schleswig-Holstein Dukalığının kontrolü nedeniyle yaşanan İsted Savaşı sırasında gerçekleşir. Russell savaş sırasında hafif bir yara dahi alır.

Kırım Savaşı (1854) patladığında Russell'in savaş muhabirliği kariyeri de başlar. Gelibolu'da karaya çıktıktan kısa süre sonra İngiliz ordusuna ilişkin eleştirel raporları *The Times*'de yayınlanmaya başlar. Savaş sırasında İngilizlerin, Rus muhalefetinden daha fazla silah, ilaç, yakıt ve kıyafet sıkıntısı çektiğini yazar. Savaş Ofisi'nin ağır ihmali yansıtan gönderilerinin Lord Aberdeen'in kabinesinin istifasına yol açtığı iddia edilir. "İnce kırmızı hat / *tin red line*" kavramını kullanarak aktardığı Balaklava Muharebesi'ne (25 Ekim 1854) ilişkin haberleri ile bu muharebe sırasında gerçekleşen ve fiyaskoyla sonuçlanan Lord Cardigan komutasındaki Hafif Süvari Tugayının taarruzuna ilişkin haber, savaş gazeteciliğinin iki klasik örneği olarak kabul edilir.³³ İlki sonraki yıllarda James Jones'in bir romanının başlığına esin kaynağı olur ve aynı adla ünlü yönetmen Terrence Mallick tarafından sinemaya aktarılır. İkincisi ise taarruz haberi Londra'ya ulaştıktan on beş gün kadar sonra ünlü şair Alfred Lord Tennyson tarafından "Hafif Süvari Tugayının Hücumu" başlığıyla şiirleştirilir.

William Howard Russell, haberlerinde savaşın detayı, uygulanan taktik ve stratejinin teknik özellikleri, savaş alanındaki ölüm ve yaralı sayılarına ilişkin istatistikî bilgiler üzerinde durur. Bununla birlikte yaptığı savaş tasvirleriyle savaşı daha insani bir boyuta taşıyarak, okuyucuya savaşın gerçekte neler içerdiğini hatırlatır ve savaşın çok boyutluluğuna işaret eder.³⁴ Russell, Kırım savaşına katılan tek muhabir değildir. Ondan kısa süre sonra cepheye *Londra Daily News*'dan Edwin Lawrence Godkin de katılır. Russell, savaş ve savaş stratejisi ve taktikleri ile ilgilenirken, Godkin daha çok insani yönüne, savaşın birey üzerindeki psikolojik etkilerine odaklanarak ondan ayrılır. Her iki

³⁰ Standage, *age*, 202.

³¹ Rough, *age*, xiv.

³² Ross Eaman, *The A to Z of Journalism* (Plymouth: Scarecrow Press, 2009), 289; McLaughlin, *age*, 6; Evans, *age*, 17.

³³ Mitchel P. Roth and James Stuart Olson. *Historical Dictionary of War Journalism*. (Westport: Greenwood Publishing Group, 1997), 266.

³⁴ McLaughlin, *age*, 50.

gazeteci de İngiliz askeri liderliğindeki yetersizlikler ve birliklerin yaşadığı korkunç koşullar yüzünden dehşete düşer.³⁵

Russell, savaş boyunca İngiliz ordusunun yoksunluklarını duyurmaya devam eder.³⁶ Kırım'daki orduya yönelik eleştirileri cephedeki ve İngiltere'deki askerler arasında protestolara neden olur. Ordu, Rus ordusuna çok değerli istihbarat kazandıracaklarını ileri sürerek, asker ve topçu konuşlandırmalarını ortaya koyan haberlere öfkelenir.³⁷ Yaptığı haberler İngiliz Ordusunun pek çok üst düzey subayını, artık savaş konusundaki haber ve olayları kendi istedikleri şekilde hükümetle yazışarak sunma konusunda tekele sahip olmadıkları için rahatsız eder. Bazı generaller zaferlerinin savaş muhabirleri tarafından çalındığını hissederek. Bu durumun da etkisiyle bu dönemde savaş muhabirine üst düzey İngiliz Ordusu subayları tarafından genellikle hınc, şüphe ve hatta iğrenme ile bakılır. Mareşal Earl Frederick S. Roberts gibi askerler ise savaş muhabirleri hakkında daha olumlu görüşlere sahiptir ve onlarla bilgi paylaşma konusunda daha ılımlı davranırlar.³⁸

Kırım Savaşı savaş gazeteciliği açısından tam bir dönüm noktası olur. Ordunun bu yeni gazeteci türüne ilişkin deneyimi, o zamandan beri birçok savaşta resmi askeri sansürün yaygınlaşmasını etkiler. Kırım cephesindeki yeni Başkomutanı Sir William Codrington, Şubat 1856'da muhabirlerin düşmana askeri ayrıntılarını bildirmelerini yasaklayan ve bu emre uymayanların cepheden çıkarılmalarını öngören genel bir emir yayınlamıştır. Savaş, emir yürürlüğe girmeden önce sona ermesine rağmen, sonraki savaşların nasıl rapor edileceğine etki eder.³⁹

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

Kırım Savaşı sonrasında William Howard Russell'ın da aralarında bulunduğu birçok savaş muhabiri Amerikan İç Savaşı'na (1861-1865) katılır ve cepheden haberler yapar. Ancak Russell kısa süre sonra içinde tarafsızlığını kaybeder ve bazı profesyonel ve kişisel problemler itibarını zedeler. Kuzey'e yönelik sempatisi, *The Times*'ın Güney yanlısı editör çizgisi tarafından tedirgin bir şekilde izlenir ve sonunda İngiltere'ye döner. İngiltere'de onun yerini almaya layık olan tek gazeteci Edwin Godkin'dir, ancak savaşın büyük bir kısmında hastadır ve gerçek bir etki yaratmak için savaş bölgesine gitmekte çok geç kalır. Diğer gazeteciler daha düşük niteliktedir ve öylesine açıkça düşmanca davranırlar ki editörleri dahi onları Kuzey hakkında iyi bir şeyler söylemeye çağırır.⁴⁰

İç Savaş'ta itibarı zedelenen sadece *Times* değildir. Savaş, gazetecilere parıldamak için fırsatlar vermesine rağmen, onlar bunu kullanamaz ve birçokları için Amerikan İç Savaşı, savaş haberciliği tarihinde düşük bir noktaya işaret eder.⁴¹ Knightley (1982), İç Savaş'ta görev alan gazetecilerin çoğunun "cahil, dürüst olmayan ve etik dışı davranışlar sergileyen" kişiler olduğunu ileri sürer.⁴² Nesnellik, gazetecilik pratiğinde, henüz yol gösterici bir etik ilke olarak gelişmemiştir. Muhabirler genç ve savaş muhabirliği işi için deneyimsizdir ve gazeteler arasındaki yoğun rekabet, sansasyonel ve jingoist (aşırı milliyetçi, saldırgan) bir habercilik kültürünü besler. Gazeteciler, bu

³⁵ Phillip Knightley, *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker* (London: Quartet, 1982), 10.

³⁶ Roth and Olson, *age*, 266.

³⁷ McLaughlin, *age*, 50.

³⁸ Raugh, *age*, xiv.

³⁹ Knightley, *age*, 15-16.

⁴⁰ McLaughlin, *age*, 51.

⁴¹ *Age*, 51.

⁴² Knightley, *age*, 21.

dönemde eğer kamuoyunun moralini korumaya ve gazete satmaya yardımcı olacaksa yenilgiyi zafer olarak haberleştirmede sorun görmezler.⁴³

Kamuoyunun savaşa yönelik ilgisi Kırım Savaşı'ndan ve Amerikan İç Savaşı'ndan sonra da artarak devam eder. Gazetecilerin “Kahvaltı Savaşı”⁴⁴ (*The Breakfast War*) haline getirdiği 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı en çok takip edilen modern savaşlardan birisi olur.⁴⁵ Çoğunluğu Rusların yanında olmak üzere seksen kadar iyi donanımlı savaş muhabiri cephe hatlarında görev alır. Önceki savaşlardan farklı olarak Rus yetkililer tarafından muhabirlere numaralar verilir ve sansür uygulanır. Tüm gazetecilerden Rus güvenliğinden taviz vermeyeceklerine dair yemin etmeleri ve gazetelerinin tüm kopyalarını Rus yetkililerinin sansüründen geçirmeleri istenir.⁴⁶

Modern askeri sansürün gerçek planı, 1904-05 Rus-Japon Savaşı sırasında uygulanan Japon modeliyle ortaya konulur. Muhabirler, savaşın patlak vermesinden önce Japonya'ya giderler. Yaklaşık iki yüz basın mensubu savaşı izler. Muhabirlerin çoğu 1900 Boksör İsyanı, Boer Savaşı, 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı ve Filipin Ayaklanması gibi son çatışmaların gazileridir. Japon sansürü, muhabirlerin belirleyici muharebelerin çoğuna tanık olmasını engeller. Sansür sıkıdır, çünkü Japonlar yabancı gazetecilerin çoğunun casus olduğundan şüphelenir. Bununla birlikte Japonlar kendi muhabirlerine Batılılarından daha fazla özgürlük tanır.⁴⁷ Rus-Japon Savaşı'nı izleyen muhabirlerden birisi de Jack London'dır. Rus-Japon Savaşı'ndaki Japon sansürü, Jack London'ı ve Kore ve Mançurya'daki çatışmaları ele alan diğer savaş gazetecilerini şaşırır. Japon ordusunun, Japonya ile Batılı bir güç arasındaki ilk kara savaşlarında haberleri sansürlemesi, beklenmedik bir tavidir ve onlara pek mantıklı gelmez. Japon deneyimi Jack London'a ve diğer gazetecilere savaş haberciliğinin geleceği hakkında fikir verir.⁴⁸

Endüstri Devrimi sonrasında silah teknolojilerindeki gelişimin de etkisiyle Dünyanın o güne kadar gördüğü en yıkıcı savaş olan Birinci Dünya Savaşı, aynı zamanda propaganda ile biliş ve davranış yönetiminin kitleler üzerinde uygulandığı ve bu uygulamalardan dersler çıkarıldığı bir dönem olur.⁴⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren, İngiltere ve Fransa 1899'da Boer Savaşı'na ve 1898'in Sudan seferlerine hatta 1879 Anglo-Zulu Savaşı'na kadar uzanan onlarca yıllık deneyimle beslenir⁵⁰ ve geçmişten öğrendiklerinden ders çıkararak gazetecileri özellikle de çatışma alanlarından haber yapan savaş muhabirlerini denetlemeye yönelik tedbirler geliştirirler.

Dünya Savaşı yılları boyunca gazeteciler propaganda faaliyetlerinin bir parçası olur ve gazeteler hükümetlerin uyguladığı katı sansür kuralları içerisinde yayın yapar. Çok sayıda muhabir cephelere gider ve askeri birliklerle anlaşmalar imzalayarak onların izin verdiği ölçüde tanık oldukları olayları ve elde ettikleri bilgileri gazetelerine gönderirler. Örneğin Avrupa Amerikan Seferi

⁴³ McLaughlin, *age*, 51-52.

⁴⁴ “The Breakfast War” kavramı, 1958 yılında aynı başlıkla bir kitap da yayınlayan İngiliz yazar Rupert Furneaux tarafından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İngilizlerin kahvaltıda savaşla ilgili en son haberleri gazetelerden okumasına atfen kullanılmıştır. Kitap Türkçeye “Tuna Nehri Akmam Diyor” başlığıyla çevrilmiş ve Milliyet Kitap (1971), Doğan Kitap (1999), İş Bankası Yayınları (2014) tarafından basılmıştır.

⁴⁵ Robert Auty, J.L.I. Fennell and I.P. Foote, ed., *Oxford Slavonic Papers: New Series, Volume IX* (Oxford: Clarendon Press, 1976), 74.

⁴⁶ Mitchel P. Roth and James Stuart Olson, *age*, 268.

⁴⁷ *Age*, 267.

⁴⁸ Michael Sweeney, “Delays and Vexation: Jack London and the Russo-Japanese War”, *Journalism & Mass Communication Quarterly* 75, no. 3 (1998): 548.

⁴⁹ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi* (Ankara: Erk Yayınları, 2010), 54.

⁵⁰ McLaughlin, *age*, 56.

Kuvvetleri Komutanı John J. Pershing, 12 Eylül 1917'de yayınladığı 36 Numaralı Genel Emir ile savaş muhabirlerinden raporlarını haber kuruluşlarına göndermeden önce bir basın yetkilisine göstermelerini gerektiren bir anlaşma imzalamasını ister. Buna göre muhabirlerin ordu birimlerinin isimlerini veya yerlerini vermeleri, bilinen veya hayali olsalar dahi savunma ya da gelecek planlarını açığa çıkaracak yayınlar yapmaları yasaktır. Cephe bölgesindeki hareketleri bir basın subayı tarafından yönetilecek ve askerlerin moralini ya da disiplinini zedeleyebilecek kişisel veya profesyonel davranışlardan kaçınacaklardır. Mevzuat ihlallerine ise akreditasyon kaybı, operasyon devam ederken gözaltına alınma, kamuya açık bir kınama ile savaş bölgesinden çıkarılma gibi cezalar öngörülür.⁵¹

İngiltere’de Savaş Bakanı Lord Kitchener savaşın başından itibaren en katı sansür ve kontrol politikasını benimser. Muhabirler, savaşın ilk yılında resmi akreditasyonu reddetseler de bir süre sonra İngiliz Ordusu’na ilişkin haberleri basına ve dünyaya vermeden önce sansürleyen Basın Bürosu’nun kurallarına uymak zorunda kalırlar. Savaş döneminde cepheyle ilgili haberlerin temel özellikleri, askeri başarının abartılması, kayıpların azaltılması ve siper savaşının gerçekliğinin çok az yansıtılması ya da hiç yansıtılmamasıdır.⁵²

Mayıs 1915’e kadar muhabirler ve fotoğrafçılar çatışma alanlarından çıkarılır. Ancak bu tarihten sonra Savaş Ofisi, beş deneyimli İngiliz muhabir ile bir Amerikalı muhabire cephe orduyla birlikte hareket etme izni verir ve bu uygulama bir süre sonra daha geniş bir resmi akreditasyon planına dönüşür.⁵³ Terimin ifade ettiği gibi, “Büyük Savaş”, savaş muhabirlerinin raporlayacağı birçok cephe hattı ile dünya çapında bir savaş olur. Bütün savaş muhabirleri sansüre uğrar. Bazıları diğerlerinden daha katı sansüre maruz kalsa da kararlı bir savaş muhabirinin bir haber için kazmaya devam etmesi için hala bir alan vardır⁵⁴ ve bazıları bunu kullanmayı başarır.

Birinci Dünya Savaşı'nı haberciliğini bir başka yönü de, 1915'ten sonra tüm genç gazetecilerin ya gönüllü olmaları ya da silahlı alınmış olmalarıdır. Geriye kalanlar esas olarak, orta yaşlı gazi muhabirler ile fiziksel olarak yeterli bulunmayan gençlerdir. Bazıları, Reutersli Lester Lawrence gibi çok az görürken; bazıları, duymadığı için gelen mermi parçalarından korkmayan Henry Tomlinson gibi ağır seviyede işitme engellidir. Bazıları da Mezopotamya Cephesi'nde görevli Edmund Candler gibi tek kolludur ve haberlerini tek elle yazmaktadır. Dönemin savaş muhabirleri, resmi prosedürü takip ettikleri için eleştirilse de; gözlem güçleri ve betimleyici açıklamaları geriye paha biçilmez bir malzeme kaynağı bırakmıştır.⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

İkinci Dünya Savaşı'nda da haberlerin kontrol edilmesi yoluyla basına sansür uygulamasına devam edilir.⁵⁶ Bu dönemde savaş muhabirleri adeta bir ordu mensubu gibi düşünülür ve şapkası, Sam Browne kemerleri ve üzerinde “C” harfi yer alan kollukları bulunan subaylarınkine benzer

⁵¹ Jeffery A. Smith, *War and Press Freedom: The Problem of Prerogative Power* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 140.

⁵² McLaughlin, *age*, 57.

⁵³ Michael S. Sweeney, *The military and the press: An uneasy truce*. (Illinois: Northwestern University Press, 2006), 40.

⁵⁴ Best, *age*, iii.

⁵⁵ *Age*, iii.

⁵⁶ Haldun Yalçınkaya, Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik, *Uluslararası İlişkiler* 5, no. 19, (2008): 54.

üniformalar giyerler. Muhabirlerin silah taşınması yasaktır ve savaş esirleri olarak ele geçirilip tutulurlarsa yüzbaşı statüsünde değerlendirilirler.⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı döneminde Almanya'da tüm iletişim ajansları devletin doğrudan kontrolü altına alınır; böylece gazeteciler, film ve radyo yapımcıları, matbaacılar, sanatçılar, yazarlar ve fotoğrafçılar ile birlikte Ordu Propaganda Bölümü saflarında görevlendirilir. Onlara temel askeri eğitim verilir ve gerektiğinde savaşmak için cepheye gönderilirler. Ancak onların asıl görevleri, tüm cephelerde moralleri korumak ve düşman moraline zarar vermektir.⁵⁸

İngiliz medya yönetimi de aynı derecede etkilidir ancak incelikli olmaktan uzaktır.⁵⁹ Hükümet, Olağanüstü Hal Yasasını, düşman için yararlı olduğu düşünülen ülke dışındaki tüm kamu ve özel iletişimi sansürlemek için kullanır. Ayrıca radyo ve yazılı basını da içeren tüm medya, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ile benzer kısıtlamalara tabi tutulur. Enformasyon Bakanlığının sıkı gözetimi altında sınırlı sayıda muhabirin cephede bulunmasına izin verilir. Bu muhabirler sıkı akreditasyon prosedürlerine tabi tutulurlar ve aslında ordunun bir parçası olurlar.⁶⁰

1944'e gelindiğinde, Müttefikler Almanları Fransa ve Belçika'dan dışarı iterken, İngiltere ve ABD'den 150 savaş muhabiri dünya çapında uzun süredir devam eden pembe dizinin senaristleri gibi 278 milyon okuyucuya haberler sunarlar.⁶¹ Savaş boyunca medya savaş çabalarını desteklemek ve halkın askere alınmasını teşvik etmek, cephedeki askeri hataları örtbas etmek ve savaşın yürütülmesine yönelik eleştirileri azaltmak için kullanılır. Propaganda sistematik bir şekilde harekete geçirilir ve kamuoyu manipüle edilir. Gazeteciler kısa süre sonra bunu fark etseler de, çok azı sistemle yüzleşir.⁶²

Vietnam Savaşı Döneminde Savaş Gazeteciliği

Vietnam Savaşı çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin gelişimi açısından tam bir dönüm noktası olur. Savaş, yüzlerce savaş muhabiri tarafından izlenir ve raporlanır. Normal şartlarda büyük haber ajansları ve medya kuruluşları çatışma alanlarına genellikle tecrübeli muhabirleri görevlendirirken, Vietnam Savaşı'nda tecrübeli muhabir bulmakta güçlük çekilir. Bu nedenle Vietnam savaş muhabirleri genellikle yirmi beş ila otuz beş yaş arasındadır. Savaşın ilk yılları yaşlı ve genç muhabirler arasında itilafların ortaya çıktığı bir dönem olur. Kore ve II. Dünya Savaşı gazileri olan yaşlı savaş muhabirleri, Amerikan müdahalesini destekleme eğilimindeyken gençler, daha bağımsız bir tutum benimserler. Vietnam Savaşı döneminde dört muhabir Pulitzer Ödülü alır: Horst Faas (1965), Kyoichi Sawada (1966), Toshio Sakai (1968) ve Eddie Adams (1969). Ayrıca 1964'te Jim Lucas, Ernie Pyle Ödülü'nü; 1967'de ise David Douglas Duncan, Robert Capa Ödülü'nü kazanır. Ancak savaşın en çarpıcı olayı olan My Lai katliamı haber ajanslarının büyük medya kuruluşlarının dikkatinden kaçır ve Seymour Hersh tarafından tanınmayan bir haber servisi olan *Dispatch News Service* aracılığıyla haberleştirilir.⁶³ Bu haber Seymour Hersh'e 1970 yılında ilk Pulitzer ödülünü kazandırır. Seymour Hersh sonraki yıllarda da önemli başarılarla imza atar. Irak'ta

⁵⁷ McLaughlin, *age*, 63.

⁵⁸ Knightley, *age*, 204.

⁵⁹ *Age*, 202.

⁶⁰ McLaughlin, *age*, 64-65.

⁶¹ Collier, *Fighting Words: The War Correspondents of World War Two* (New York: St. Martin's Press, 1990), 178.

⁶² Greg McLaughlin, *age*, 68.

⁶³ Roth and Olson, *age*, 325.

Abu Ghraib cezaevinde yaşanan işkence olaylarına ilişkin 2004 yılında yaptığı haberler onu yeniden dünya gündemine getirir ve birçok ödül almasını sağlar.

Vietnam, gazetecilerin düzenli olarak silahlı kuvvetlere akredite edildiği, ancak sıkı bir sansüre maruz kalmadıkları ilk savaştır. II. Dünya Savaşı'nın aksine Vietnam Savaşı sırasında resmi bir sansür uygulanmaz. Sonraki savaşlarla karşılaştırıldığında, Vietnam'da gazetecilerin akreditasyon alması nispeten kolaydır, bununla birlikte muhabirlerin belirli sınırlamaları kabul etmesi gerekir. İlk olarak geçerli bir pasaport, giriş vizesi ve bir yayın kuruluşundan ya da yayın grubundan bir mektup ile Güney Vietnam hükümetine akreditasyon başvurusu yapılır. Ardından da işveren konumundaki medya kuruluşunun, muhabirin eylemlerinden ve raporlarından tam olarak sorumlu olduğunu kabul ettiğine dair bir belge sunularak Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı'ndan (MACV) akreditasyon alınır.⁶⁴

Vietnam Savaşı, televizyon teknolojisindeki gelişme ve halkın haber alma ihtiyacının televizyon haberleri yoluyla karşılandığı ilk savaş olması nedeniyle “ilk televizyon savaşı” (*The First Television War*) ya da “oturma odası savaşı” (*living-room war*) olarak anılır.⁶⁵ Savaşın, medya tarafından, ABD yönetimce çok da kısıtlanmadan yoğun bir şekilde sıradan Amerikalıların salonlarına taşınması beklenenin aksi yönde bir etki yapar ve savaş karşıtı hareketlerin büyümesine neden olur.⁶⁶ Savaşın sebep olduğu zararları aktaran ABD medyası, savaşın meşruiyetini oldukça tartışmalı hale getirecek sorgulayıcı bir gazetecilik de sergileyerek savaş aleyhtarı bir kitle hareketinin başlamasına zemin hazırlar.⁶⁷

Televizyon kanalları savaş haberlerine yoğun bir şekilde yer verir. Çatışmalara ilişkin haberler, Amerika'nın üç büyük televizyon kanalının (ABC, CBS ve NBC) her gece yayınlanan haber bültenlerinde iki veya üç dakikalık segmentler halinde yayınlanır. Böylece Amerikan halkı kendi evlerinin salonlarında yaşanan denizaşırı vahşete tanıklık eder. Bu tanıklık, halk arasında güçlü bir savaş karşıtı duyguyu kıskırtır ve yeterli kamuoyu desteğinin sağlanamaması nedeniyle savaşın kaybedildiği; bunun sebebinin de televizyon yayınları olduğu yönünde tartışmaların başlamasına yol açar.⁶⁸ Bu tartışmalar çatışma alanlarında gazetecilerin daha sıkı denetimini içeren uygulamaların gündeme gelmesine ve havuz sisteminin geliştirilmesine zemin hazırlar.

Körfez Savaşı Döneminde ve Sonrasında Savaş Gazeteciliği

Vietnam Savaşı sonrasında başlayan tartışmalar gazetecilerin çatışma alanlarında sıkı denetimini beraberinde getirir. İngiltere, Falkland Adaları Savaşı (1982) sırasında çatışmaları askeri birliklerle birlikte takip etmesi için sadece, tamamı İngiliz olan, yirmi dokuz muhabire izin verir. Bu küçük sayı bile Kraliyet Donanması tarafından isteksizce kabul edilir. İngiliz Silahlı Kuvvetleri'nin, medya ile ilgili önyargılarının temelinde Güneydoğu Asya'daki Amerikan deneyimi bulunmaktadır. Nitekim medya iki önemli bedel karşılığında çatışma alanında var olabilir: Gazeteciler savaş

⁶⁴ *Age*, 326.

⁶⁵ Andrew Hoskins, *Televising War: from Vietnam to Iraq* (New York: Continuum Publishing, 2004), 13; Virginia Schomp, *The Vietnam Era* (New York: Marshall Cavendish, 2005), 1; Spencer C. Tucker, ed., *The Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social, and Military History* (California: ABC-CLIO, 2011), 1099; Mark Moss, *Toward the Visualization of History: the Past as Image* (Lanham: Lexington Books, 2008), 164.

⁶⁶ Yusuf Devran ve Ömer Faruk Özcan. "Suriye Savaşının Habercilik Pratiklerine Etkisi: İliştirilmiş Gazeteciliğe Karşı Aracılı Gazetecilik", *Global Media Journal: Turkish Edition* 9, no. 17 (2018): 79.

⁶⁷ Ragıp Duran, *Global Medya Eleştirileri: Burası Dünya Polis Radyosu* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 76.

⁶⁸ Cathleen Small, *Strategic Inventions of the Vietnam War* (New York: Cavendish Square Publishing, LLC, 2016), 93-94.

bölgesine gidip gelmek için tamamen Donanmaya bağımlıdırlar ve raporlarını Askeri Yetkililer üzerinden Londra'ya göndermek zorundadırlar. Askeri iletişim her zaman önceliğe sahip olduğundan gecikmeler kaçınılmazdır. Nitekim modern gazeteciliğin can damarı olan "sıcak haber" ya "soğuk haber" haline gelir ya da haber değeri taşımayan bir haber niteliğe bürünür. Gerçekten de, Falkland Savaşı sırasında bir haberin halka ulaşması, yüz otuz yıl önce Kırım'dan Londra'ya ulaşması için geçen süreden daha uzun zaman alır.⁶⁹ Ayrıca askeri yetkililerin haber metin ve görüntülerini denetlemesi basın özgürlüğünü neredeyse tamamen ortadan kaldırır.

Bu durum çatışma alanından gelen bilgilerin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olur. Haber görüntülerinin Londra'ya ulaşması üç hafta sürdüğü için BBC dahi başka kaynaklardan görseller kullanmak zorunda kalır. Arjantinliler tarafından çekilen görüntüler, İngiliz sansürünün yarattığı boşluğu doldurmak için kullanılır ve BBC bu yüzden düşman propagandasını yaymakla suçlanır. Askeri birliklerle birlikte hareket eden İngiliz gazetecilerin görüntüleri geldiğinde ise ancak sansürlenildikten sonra yayınlanabilir.⁷⁰ Haberlerin geç gelmesi ve sansürlenmesi askeri yetkililer için olumluysa da, basın açısından oldukça kötü bir deneyim olur.

Falkland'daki İngiliz deneyimi ve Amerika'nın Vietnam hakkında yarattığı habercilik miti 1983'te ABD'nin Grenada'yı işgali sırasında bir araya gelir.⁷¹ İşgalle ilgili olağandışı olan şey, tamamen gizlilik içinde gerçekleştirilmesidir. Basın ve televizyon hiçbir şekilde bilgilendirilmez. İşgal haberleri üzerinden kırk saat geçtikten sonra kamuoyuna açıklanır. İşgali haber yapmak isteyen gazetecilerin Grenada'ya gitmesine izin verilmez ve gazeteciler Grenada'nın yaklaşık 200 mil (125 kilometre) kuzeyinde, bir ada ülkesi olan Barbados'ta, bir askeri bir üste tutulurlar. Ordu, gazetecilerin Grenada'yı ziyaret etmesine izin vermeye karar verdiğinde ise sayıyı sınırlar. Yaklaşık üç yüz muhabirin çatışma alanına gitmek için başvurmasına karşın yalnızca on beş muhabir ve fotoğrafçının çatışma alanına gitmesine izin verilir.⁷² Bu durum ana akım medyaya güvenin azalmasına; hatta anketlere göre Amerikan halkının "orduya medyadan daha fazla güvenmeye" başlamasına yol açar. Anketlerden de açıkça görülmektedir ki, kamuoyu ordunun savaşları kazanacağına; bununla birlikte medyanın kaybedebilmesine neden olabileceğine inanmaktadır.⁷³

Panama işgali (1989) sırasında da muhabirler Grenada'ya benzer şekilde savaş bitene kadar bir ABD hava üssünde tutulur. Başında Tümgeneral Winant Sidle'nin bulunduğu komisyon, çeşitli medya devlerini temsil eden seçkin gazetecilerin ve fotoğrafçıların bulunduğu bir grup muhabirin, elde ettikleri haber ve fotoğraflarını Pentagon'da bekleyen diğer medya üyeleriyle paylaşacakları bir havuz sistemi üzerinde anlaşır. Ancak, Pentagon anlaşmanın gereklerini tam olarak yerine getirmeyen ve havuza alınan muhabirler savaşın başlamasından saatler sonra çatışma alanlarına ulaşabilir.⁷⁴ Operasyonun ikinci yarısına kadar gazeteciler, eylemden çok uzakta, izole Amerikan üssünde tutulur. ABD Ordusu Güney Komutanlığı, gazetecilere savaşın başlamasından sonraki dört gün boyunca yalnızca bir kez brifing verirken, "medya merkezi", kopya ve fotoğrafların iletilmesinde ciddi gecikmelere neden olan teknik sorunlar ile uğraşmak zorunda kalır.⁷⁵

⁶⁹ Philip M. Taylor, *Global Communications, International Affairs And The Media Since 1945* (London: Routledge, 1997), 116-117.

⁷⁰ Taylor, *age*, 117.

⁷¹ *Age*, 117.

⁷² George Sullivan, *Journalists at Risk: Reporting America's War* (Minneapolis: Twenty-First Century Books, 2006), 73.

⁷³ Taylor, *age*, 118.

⁷⁴ Roth and Olson, *age*, 231.

⁷⁵ McLaughlin, *age*, 88.

Hem Grenada hem de Panama'da medyanın askeri kontrolü son derece başarılı ve etkili olur, ancak halkla ilişkiler açısından hayal kırıklığı yaşanır. Medyanın, savaş bölgesinden uzakta tek bir yerde tutulması sağlanır, ancak yanlarında yer almasını istedikleri mesajların verilmesi sağlanamaz. Bu eksiklik Körfez Savaşı sırasında giderilmeye çalışılır ve çok sayıda gazetecinin yardım ve işbirliği ile bazı halkla ilişkiler faaliyetleri yürütülür.⁷⁶ Körfez Savaşı, Batılı ülkelerin istediği şekilde ve ölçüde kamuoyuna sunulur ve aktarılır. Savaş, CNN muhabiri Peter Arnett tarafından, Bağdat'taki El Reşit otelinin çatısına yerleştirilen teknik düzeneklerle, "anında", adeta bir masal gibi tüm dünyaya anlatılır. Dünya, "Körfez Savaşı masalını" CNN International'a bağlanan televizyonlardan izlerken gazeteciler, havuz sistemiyle Pentagon (ABD), Londra ve Dharan (Suudi Arabistan) hazırlanan olanaklarla askeri yetkililer tarafından bilgilendirilir. Gazetecilerin çatışma alanlarına girişi sınırlı ölçüde mümkün olur.⁷⁷

Körfez Savaşı ile birlikte habercilere güvenli bir ortam ve çatışma alanlarına doğrudan erişim sağlayan, hükümetlere ise haberlerini verdikleri teknik ve güvenlik desteği karşılığında haberleri kontrol edebilme imkânı tanıyan havuz sistemi yerleşir ve sistematik bir yapıya kavuşur. Bu yapı, savaşların geçirdiği dönüşüm ve mevcut sistemlerin yarattığı tartışmalar nedeniyle değişmeye devam eder ve yeni yüzyılda yeni bir savaş alanı haberciliği sistemi olan iştirilmiş gazeteciliği ortaya çıkarır.⁷⁸ Diğer bir ifadeyle havuz sisteminde gazetecilerin haber alma konusunda yaşadığı sorunlar ve sağlıklı bir haber akışının sağlanamaması iştirilmiş gazetecilik sistemine giden yolu açar.⁷⁹

Muhabirlerin bir kısım eğitimden geçtikten sonra çatışma alanlarında askeri birliklerle beraber hareket etmesini öngören iştirilmiş gazetecilik sistemi, ilk kez Amerika'nın 2001 yılında Afganistan'a yaptığı askeri müdahale sırasında uygulanmaya başlar. Seçilen gazetecilerin askerlerle birlikte kontrollü şekilde çatışma bölgelerinde bulunmalarına izin verilir. Askerler tarafından korunan gazeteciler onlarla birlikte hareket eder ve yaşar. Bu sistemde gazetecilerin seçimi, ziyaretlerin zamanlaması, tesisler ve ziyaretler sırasında hareket özgürlüğü gibi hususların planlanması ve yayınlanacak haber metinlerinin içeriğinin kontrolü Savunma Bakanlığı tarafından yürütülür.⁸⁰

İlk uygulamaları Afganistan'da görülen iştirilmiş gazetecilik modeli, 2003 Irak harekâtında genişletilerek ABD Savunma Bakanlığı tarafından bir basın ve halkla ilişkiler politikası haline getirilir. Mart 2003'te başlayan Irak Savaşı altı yüzün üzerinde iştirilmiş gazeteci tarafından takip edilir. Günümüzde de başta ABD olmak üzere büyük devletler tarafından gerçekleştirilen askeri müdahalelerde bu modelin uygulandığı görülmektedir. Ancak bu model, savaş ve çatışmaların yıkıcılığı ve insani yönlerini ortaya koymayı amaçlayan bağımsız gazetecilik yönelimleri ile çelişmekte olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁸¹

⁷⁶ Age, 88.

⁷⁷ Oya Tokgöz, *Siyasal İletişim* (Ankara: İmge Yayınları, 2006), 396-397.

⁷⁸ Yalçınkaya, agm, 36-37.

⁷⁹ Işık ve Özdemir, agm, 858.

⁸⁰ Esmeralda Kleinreesink, *On Military Memoirs: A Quantitative Comparison of International Afghanistan War Autobiographies, 2001-2010* (Lieden: Brill, 2016), 113.

⁸¹ Işık ve Özdemir, agm, 860.

DİJİTAL ÇAĞDA SAVAŞ GAZETECİLİĞİ

İletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişim habercilik pratiklerinin dönüşümünü de beraberinde getirir. Dijitalleşme ya da “sayısallaşma”, bilgi ve iletişim teknolojilerinin medya alanına dâhil olmasını sağlar ve geleneksel habercilik pratiklerinin dönüşümüne öncülük eder.⁸² Başta akıllı telefonlar olmak üzere mobil teknolojilerin yaygınlaşması ve bu cihazların sağladığı teknik olanaklar, bu cihazlara sahip tüm herkesi birer muhabir haline getirmektedir. Mobil cihazlar, kamera, ses kayıt cihazı, kurgu bilgisayarı vb. pek çok özelliği içinde barındıran birer mobil medya aracına dönüşmüş, daha önce yüksek maliyet gerektiren içerik üretimi, günümüzde bir mobil telefon ile yapılabilir hale gelmiştir.⁸³ Diğer bir deyişle iletişim teknolojilerindeki ilerleme, her türlü enformasyonun sayısal olarak işlenmesini sağlayarak, aynı verilerin bir ortamdan diğerine aktarılmasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla bilgi işlemenin kendi içinde ve kullanıma sokulduğu alandaki üretimin maliyeti de düşebilmektedir.⁸⁴

Yaşanan teknolojik gelişmeler, sadece iletişim alanını değil; savaş yöntemlerini de etkilemiş ve dönüştürmüştür. Günümüzde Kırım Savaşı'yla başladığı kabul edilen mevzi savaşlarının yerini hava unsurlarının desteklediği süpürme harekâtları almıştır. Bu çok boyutlu ve asimetrik operasyonların takibini alışlagelmiş habercilik pratikleriyle yapmak da oldukça zorlaşmıştır. İliştirilmiş gazetecilik, bu bağlamda her haliyle yetersiz bir pratik olarak savaşın tüm yönlerinden ziyade onun çok küçük bir kısmını izin verildiği kadarıyla haberleştirebilmektedir.⁸⁵

Halen çatışma alanlarında gazetecilik açısından hâkim model ilüstrilmiş gazetecilik modelidir. Ancak bu model gazetecilerin askerlerle birlikte hareket etmesi nedeniyle tarafsızlıklarını zamanla yitirmelerine ve haberlerini kaleme alırken oto sansür uygulamalarına neden olduğu dolayısıyla da basın özgürlüğünü sınırlandırdığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Gazeteciler, çatışma alanlarının asker yetkililerin izin verdiği bölümlerine ve onların istediği zaman dilimlerinde sıkı kurallara tabi olarak girebilmektedir. Bu durum yapılan haberlerin hakikatle ilişkisini zedelemekte ve ilüstrilmiş gazetecilerden gelen enformasyonun güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

İliştirilmiş gazetecilere ve onların verdiği enformasyona yönelik güvensizlik, bağımsız gazetecilerin güç kazanmasını beraberinde getirmektedir. Daha önceleri devlet imkânları olmadan dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan çatışma bölgelerine ulaşmak gazeteciler için çok zor ve maliyetliken, iletişim ve ulaşım ağlarındaki genişleme dünyanın en ücra köşelerinin bile meraklılar için ulaşılabilir kılmaktadır. Bu gelişme, bağımsız gazetecilerin, dünyanın hangi coğrafyasında ortaya çıkarsa çıksın çatışma bölgelerine ulaşmasına imkân tanımaktadır. Sosyal medyanın iletişim olanaklarını genişletmesi ise bağımsız gazetecilerin dünyanın farklı coğrafyalarından gönüllüler ile enformasyon paylaşabilmesini sağlamaktadır. Örneğin *Washington Post*'un Bağdat bürosu şefi deneyimli gazeteci Liz Sly, Suriye iç savaşında önceki tecrübelerinden öte oldukça farklı bir gazetecilik deneyimi yaşadığını vurgular. Yirmi yıldır muhabirlik yaptığını belirten Sly, çatışmalar başladığından bu yana Suriye'ye girmesine sadece üç kez izin verildiği, haber akışını yüze yakın

⁸² Gürsoy Değirmencioğlu, "Dijitalleşme Çağında Gazeteciliğin Geleceği ve İnovasyon Haberciliği". *TRT Akademi Dergisi* 1, no. 2 (2016): 593.

⁸³ Recep Ünal, "İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Mobil Habercilik Deneyimi Üzerine Bir İnceleme: Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği." *Erişim İletişim Dergisi* 1, (2019): 143.

⁸⁴ Nurcan Törenli, *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005), 102.

⁸⁵ Devran ve Özcan, agm, 82.

Suriyeli amatör muhabir ile sağladığı, onlara istediği zaman ulaşabildiğini ancak kriz anlarında güvenilir bir kaynak bulmanın ve güvenilir bir iletişim hattı tesis etmenin kolay olmadığını ifade eder.⁸⁶

Savaş pratiklerinde ve yöntemlerinde devrim niteliğinde değişimler yaşanmasına karşın çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin halen neredeyse Kırım Savaşı'ndakine benzer şekilde sürdürülmeye çalışılması önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Chouliaraki ve Blaagaard'a göre iki faktör çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin dönüşmesine katkıda bulunmuştur.⁸⁷ Bunlardan ilki dijital medyanın erişilebilirliği kolaylaştırmasıdır. Dijital medyanın kolay erişilebilirliği, sıradan insanların bilginin kaydedilmesi ve dağıtılması üzerinde benzeri görülmemiş bir kontrol sahibi olmalarını sağlamış ve savaş haberlerini geçmişe göre çok daha karmaşık ve çeşitli hale getirmiştir.⁸⁸ İkincisi ise savaşın kendisindeki değişikliklerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın ve 20. yüzyılın sonraki çatışmalarının aksine; günümüzde savaş bölgesi ve cephe gerisi arasındaki açık ayırım büyük ölçüde ortadan kalkmış; intihar bombaları, şehir çarpışmaları ve insansız hava araçları saldırıları ile savaş, kentsel alanlara taşınmıştır. Artık çatışmaların merkezi her yurttaşı bir muhabir yapıyor" sloganıyla 22 Şubat 2000 tarihinde yayın hayatına merhaba diyen OhmyNews internet sitesine her gün ev kadınları, öğrenciler, öğretim üyeleri ve diğer yurttaş gazeteciler tarafından yüzlerce haber gönderilmektedir.⁸⁹ Amerika'nın Sesi Radyosu'ndan David Arnold, Cumhurbaşkanı Beşar Esad hükümeti tarafından uygulanan medya sansürüne tepki olarak yüzlerce Suriyeli aktivistin olayları görsel olarak belgelemek ve çatışma hakkında 140 veya daha az karakterle rapor etmek için akıllı telefonlar aldığını belirtir. Arnold, aktivistlerin binlerce YouTube videosu üzerine binlerce video yükledikleri ve Twitter, Facebook ve Skype kullanarak hükümetlerinin kendi insanlarına karşı yaptığı acımasızlıkları göstermek için neredeyse hayal edilemez yollar kullandıklarının bilgilerini verir.⁹⁰

Mobil iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması askerlerin kendisini de birer muhabir haline getirmektedir. Çatışma alanlarında özellikle düşük rütbeli askerlerin çektikleri görüntüleri sosyal medya ağları üzerinden doğrudan ya da dolaylı şekilde paylaşmaları önemli güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Askeri personel tarafından çatışma alanlarından yapılan paylaşımların, yakın gelecekte daha büyük sorunlara neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Savaş gazeteciliği kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerle koşut olarak genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Eşzamanlı olarak savaş da dönüşmüş ve gündelik yaşamın neredeyse bir parçası haline gelmiştir. Kendi ülkelerinde olmasa bile dünyanın farklı coğrafyalarından gelen savaş haberleri, bireyleri savaş konusunda düşünmeye yönlendirmektedir. Yapılan araştırmalar ve var olan akademik literatür savaşa ilişkin resmi kanallardan gelen enformasyonun gerçeği yansıttığı noktasında halk arasında büyük bir güvensizlik olduğuna işaret etmektedir. Gayri resmi kanallardan

⁸⁶ Chloe Lowe, "Syria: A War Reported By Citizen-Journalists, Social Media", *Radio Free Europe*, 30 Haziran 2012, <https://www.rferl.org/a/syria-war-reported-by-citizen-journalists-social-media/24630841.html>, (Erişim, 25.02.2020).

⁸⁷ Lilie Chouliaraki and Bolette Blaagaard, ed., *Cosmopolitanism and the New News Media* (London: Routledge, 2015), 107.

⁸⁸ Zohar Kampf and Tamar Liebes, *Transforming Media Coverage of Violent Conflict: The New Face of War* (London, England: Palgrave, 2013), 3.

⁸⁹ Ruhdan Uzun, "Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16, (2006): 633-656.

⁹⁰ Rabia Noor, "Citizen Journalism: News Gathering by Amateurs", *Handbook of Research on Citizen Engagement and Public Participation in the Era of New Media*, ed. Marco Adria ve Yuping Mao (Hershey: IGI Global, 2017), 207.

gelen ve sosyal medya üzerinden hızla yayılan enformasyon ise büyük güvenlik sorunlarına, halk arasında kaosa neden olabilmektedir.

SONUÇ

Savaşların yıkıcılığı ve insan hayatına etkileri, tarih boyunca savaşlar konusunda bilgi sahibi olma konusunda istek duyan bir kitlenin var olmasını sağlamıştır. Savaşa yönelik bu ilk elden bilgi sahibi olma isteği, ilk çağlarda Herodot, Thucydides, Xenophon gibi yazarları savaşlara ilişkin deneyim ve duyularını kaleme almaya yöneltirken, Ortaçağ'da haber mektuplarının, modern gazeteciliğin doğuşundan itibaren de savaş muhabirliğinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Kırım Savaşı'ndan itibaren kurumsallaşmaya başlayan savaş gazeteciliği pratikleri, iletişim teknolojilerindeki baş döndürücü gelişime uyum sağlamakta zorlanmaktadır.

İletişim teknolojilerindeki gelişim, savaş haberlerini 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında gazete aracılığıyla kahvaltı masasına taşırken, Vietnam Savaşı sırasında televizyon aracılığı ile oturma odasına ulaştırmıştır. Körfez Savaşı sırasında ise savaş, canlı yayınlarla eşzamanlı olarak izlenir hale gelmiştir. Vietnam Savaşı sırasında muhabirlerin çatışma alanlarında kısmen de olsa özgür hareket edebilmesi ve haberlerini çok da büyük bir sansüre maruz kalmadan okuyucu ve izleyicilere ulaştırması savaş karşıtı hareketlerin güçlenmesine neden olmuş ve medya uğranılan yenilginin nedeni olarak görülmüştür. Sonraki yıllarda çatışma alanlarında gazetecilik faaliyetleri büyük ölçüde kısıtlanmış ve sıkı bir denetim altına alınmıştır. Bu sefer de medyaya duyulan güven azalmış ve halkla ilişkiler faaliyetlerinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunu aşmak için önce havuz ardından da iştirilmiş gazetecilik sistemleri uygulamaya konulmuştur.

Halen çatışma alanlarında gazetecilik açısından hâkim model iştirilmiş gazetecilik modelidir. Ancak bu model gazetecilerin askerlerle birlikte hareket etmesi nedeniyle tarafsızlıklarını zamanla yitirmelerine ve haberlerini kaleme alırken oto sansür uygulamalarına neden olduğu dolayısıyla da basın özgürlüğünü sınırlandırdığı gerekçeleriyle eleştirilmektedir. Ayrıca mobil iletişim araçlarına sahip bütün yurttaşların birer muhabire dönüşmüş olması ve sosyal medya üzerinde anında paylaşım yapabilmeleri iştirilmiş gazetecilik modelinin de sorgulanmasına neden olmaktadır.

Savaş pratiklerinde ve yöntemlerinde devrim niteliğinde değişimler yaşanmasına karşın çatışma alanlarında gazetecilik pratiklerinin halen neredeyse Kırım Savaşı'ndakine benzer şekilde sürdürülmeye çalışılması önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Modern savaş kent merkezlerine taşınmış ve sivilleri daha fazla etkiler hale gelmiştir. Dolayısıyla Kırım Savaşı'na benzer sansür modelleri ya da iştirilmiş gazetecilik modelinin sürdürülmeye çalışılan hali güncelliğini yitirmiştir. Hem savaş hem de medya araçları gelişmiş ve dönüşmüştür ve dönüşüm hız kesmeden devam etmektedir. Dolayısıyla savaş ve iletişim alanındaki değişim ve dönüşüme uyumlu yeni modellerin geliştirilmesi acil bir ihtiyaç haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Auty, Robert, J.L.I. Fennell and I.P. Foote, ed. *Oxford Slavonic Papers: New Series, Volume IX*. Oxford: Clarendon Press, 1976.
- Alexander, Thomas Methew. "General Introduction", *Herodotus: The History of Herodotus-I*, New York: The Tandy-Thomas Company, 1909.
- Baker, Rosalie F. and Charles F. Baker. *Ancient Greeks: Creating The Classical Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Berry, David. *Journalism, Ethics and Society*. Farnham: Ashgate, 2008.
- Best, Brian. *Fighting for the News: The Adventures of the First War Correspondents from Bonaparte to the Boers*, Yorkshire: Frontline Books, 2016.
- Burnim, Kalman A and Philip H. Highfill. *John Bell: Patron of British Theatrical Portraiture: A Catalog of the Theatrical Portraits in His Editions of Bell's Shakespeare and Bell's British Theatre*. Illinois: Southern Illinois University Press, 1998.
- Carrington, Richard. *The Mediterranean: Cradle of Western Culture*. New York: Viking Press, 1971.
- Collier, Richard. *Fighting Words: The War Correspondents of World War Two*. New York: St. Martin's Press, 1990.
- Lilie Chouliaraki and Bolette Blaagaard, ed. *Cosmopolitanism and the New News Media*. London: Routledge, 2015.
- Devran, Yusuf ve Ömer Faruk Özcan. "Suriye Savaşının Habercilik Pratiklerine Etkisi: İliştirilmiş Gazeteciliğe Karşı Aracılı Gazetecilik", *Global Media Journal: Turkish Edition* 9, no.17 (2018): 75-95.
- Değirmencioglu, Gürsoy. "Dijitalleşme Çağında Gazeteciliğin Geleceği ve İnovasyon Haberciliği". *TRT Akademi Dergisi* 1, no. 2 (2016): 590-606.
- Duran, Ragıp. *Global Medya Eleştirileri: Burası Dünya Polis Radyosu*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 76.
- Eaman, Ross. *The A to Z of Journalism*. Plymouth: Scarecrow Press, 2009.
- Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar. *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları, 2010.
- Evans, Harold. *War Stories: Reporting in the time of Conflict from the Crimea to Iraq*. Bunker Hill Publishing Inc., 2003.
- Furieux, Rupert. *The First War Correspondent: William Howard Russell of the Times*. London: Cassell and Company Ltd., 1944.
- Harrison, Jackie. *News*. New York: Routledge, 2006.
- Headrick, Daniel R. *When Information Came of Age: Technologies of Knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Hoskins, Andrew. *Televising War: from Vietnam to Iraq*, New York: Continuum Publishing, 2004.
- Işık, Mehmet ve Emrah Özdemir. "Çatışma Alanlarında Gazetecilik: Afganistan ve Irak Örnekleri" İçinde *The 2nd International Critical Studies Tam Metin Bildiriler Kitabı*, ed. Bedriye Tunçsiper, 851-866. (İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019).
- Kleinreesink, Esmeralda. *On Military Memoirs: A Quantitative Comparison of International Afghanistan War Autobiographies, 2001-2010*. Lieden: Brill, 2016.
- Knightley, Phillip. *The First Casualty: The War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker*. London: Quartet, 1982.
- Kampf, Zohar and Tamar Liebes. *Transforming Media Coverage of Violent Conflict: The New Face of War*. London: Palgrave, 2013.
- Lowe, Chloe. "Syria: A War Reported by Citizen-Journalists, Social Media", *Radio Free Europe*, 30 Haziran 2012, <https://www.rferl.org/a/syria-war-reported-by-citizen-journalists-social-media/24630841.html> (Erişim, 25.02.2020).
- McLaughlin, Greg. *The War Correspondent*. Sterling: Pluto Press, 2002.
- Moss, Mark. *Toward the Visualization of History: the Past as Image*. Lanham: Lexington Books, 2008.

- Noor, Rabia. "Citizen Journalism: News Gathering by Amateurs". İçinde *Handbook of Research on Citizen Engagement and Public Participation in the Era of New Media*, ed. Marco Adria ve Yuping Mao, 194-229. Hershey: IGI Global, 2017.
- Ramsey, Neil. "The Grievable Life of the War-Correspondent: The Experience of War in Henry Crabb Robinson's Letters to The Times, 1808-1809". İçinde *Emotions and War: Medieval to Romantic Literature*, ed. Stephanie Downes, Andrew Lynch and Katrina O'Loughlin. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Raugh, Harold E. *The Victorians at War 1815-1914: An Encyclopedia of British Military History*. California: Abc-Clio, 2004.
- Roth, Mitchel P. and James Stuart Olson. *Historical Dictionary of War Journalism*. Westport: Greenwood Publishing Group, 1997.
- Schwiebert, Ernest George. *Trout: Vol. 1*. New York: E.P Dutton, 1978.
- Schomp, Virginia. *The Vietnam Era*. New York: Marshall Cavendish, 2005.
- Speake Jennifer (Ed.), *Literature of Travel and Exploration: R to Z*. New York: Routledge, 2003.
- Small, Cathleen *Strategic Inventions of the Vietnam War*. New York: Cavendish Square Publishing, LLC, 2016.
- Smith, Jeffery A. *War and Press Freedom: The Problem of Prerogative Power*. (Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Spiegel, Paul B. and Peter Salama. "War and Mortality in Kosovo, 1998-99: An Epidemiological Testimony". *The Lancet* 355, no. 24, (2000): 2204-2209.
- Standage, Tom. *The Victorian Internet: The Remarkable Story of the Telegraph and the Nineteenth Century's On-line Pioneers*, New York: Bloomsbury, 2014.
- Sullivan, George. *Journalists at Risk: Reporting America's Wars*. Minneapolis: Twenty-First Century Books, 2006.
- Sweeney, Michael. "Delays and Vexation: Jack London and the Russo-Japanese War". *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 75/3, (1998): 548.
- Sweeney, Michael S. *The Military and the Press: An Uneasy Truce*. Illinois: Northwestern University Press, 2006.
- Sweeney, Michael. "War Correspondents". In *Encyclopedia of Journalism*, ed. Christopher H. Sterling, 1441-1447. California: Sage Publications, 2009.
- Taş, Oğuzhan. "Gazeteciliğin Doğuşu: Eleştirel Bir Tarihyazımına Doğru", *Mülkiye Dergisi* 24, no. 269 (2010): 29-65.
- Taylor, Philip M. *Global Communications, International Affairs And The Media Since 1945*. London: Routledge, 1997.
- Tokgöz, Oya. *Siyasal İletişim*. Ankara: İmge Yayınları, 2006.
- Törenli, Nurcan. *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Tucker, Spencer C. (Ed.). *The Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social, and Military History*. California: ABC-Clio, 2011.
- Uzun, Ruhdan. "Gazetecilikte Yeni Bir Yönelim: Yurttaş Gazeteciliği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16, (2006): 633-656.
- Ünal, Recep. "İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Mobil Habercilik Deneyimi Üzerine Bir İnceleme: Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği." *Erciyes İletişim Dergisi* 1, (2019): 143-156.
- Waters, H. Kenneth. *Herodotus the Historian: His Problems, Methods and Originality*. New York: Routledge, 2014.
- Windschuttle, Keith. "Journalism and the Western Tradition". *Australian Journalism Review* 21, no. 1 (1999): 50-67.
- Yalçınkaya, Haldun. "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", *Uluslararası İlişkiler* 5, no. 19 (2008): 29-56.